

Niedługo minie już 100 lat od rozpoczęcia przez niemieckich archeologów wykopalisk na obrzeżach Malborka (dzisiejszy Malbork-Wielbark), gdzie w gęstym lesie na wysokiej skarpie Nogatu odkryto wielkie cmentarzysko z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego. W trakcie systematycznych badań prowadzonych tam w latach 1927-1936 odkryto (według różnych szacunków) od ponad 200 do około 2000 grobów, ciałopalnych i szkieletowych. Nie zostało ono jednak przebadane w całości, nie doczekało się monograficznego opracowania, również dlatego, że zabytki i dokumentacja w większej części uległy rozproszeniu i zniszczeniu w czasie II Wojny Światowej. Mimo wrywkowego stanu wiedzy o stanowisku, wartość naukowa pozyskanych materiałów jest tak istotna, że stanowią one ważną część praktycznie każdego opracowania dotyczącego czy to dziejów Gotów, czy też okresów przedrzymskiego i rzymskiego w środkowej Europie. Były też podstawą dla klasyfikacji wielu grup zabytków z tych okresów. Cmentarzysko w Malborku-Wielbarku dało również nazwę jednej z najważniejszych kultur archeologicznych w okresie rzymskim – kulturze wielbarskiej. Po II Wojnie stanowisko zostało nieco zapomniane, ponowne zainteresowanie naukowe nim rozbudziły dopiero wykopaliska przeprowadzone przez Muzeum Zamkowe w Malborku w latach 1984-85, oraz przede wszystkim wspólne podjęcie badań w 2008 r. przez Humboldt Universität zu Berlin (dr hab. J. Kleemann) i Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (dr hab. P. Łuczkiwicz), do których w 2013 r. dołączył Uniwersytet Szczeciński.

Głównym celem projektu jest zrekonstruowanie pradziejowych procesów osadniczych na cmentarzysku w Malborku-Wielbarku pod kątem archeologicznym oraz rekonstrukcji środowiska. Pozwoli to uzyskać pełny obraz cmentarzyska, zweryfikować narosłe wokół stanowiska mity i legendy, oraz zakończyć długą historię badań. Podstawą prac są materiały z badań w latach 2008-15 oraz przewidziane w projekcie dwie kampanie wykopaliskowe. Projekt zakłada zastosowanie warsztatu i metod różnych dziedzin nauki. W części archeologicznej zostaną wykorzystane analizy ilościowe, porównawcze, typologiczne i chronologiczne, a także metody informatyczne (digitalizacja dokumentacji archeologicznej, tworzenie baz danych). Główny nacisk zostanie położony na zweryfikowanie kwestii faktycznej liczby grobów na cmentarzysku, jego datowania, funkcjonowania na stanowisku jednej czy dwóch nekropoli (współczesnych sobie czy różniących się czasem użytkowania), znaczenia nekropoli w lokalnych i ponadregionalnych strukturach osadniczych kultury oksywskiej i wielbarskiej, wreszcie kontaktów z innymi kręgami kulturowymi i etnicznymi w Europie. W tym ostatnim przypadku będą także wykorzystane specjalistyczne analizy fizyko-chemiczne dotyczące składu chemicznego wybranych zabytków metalowych, które mogą pomóc ustalić, czy jest to wyrób lokalny, czy może obcy. Użycie metod fizyko-chemicznych (C14, dendrochronologia, TL) pozwoli też na weryfikację datowania materiałów.

Duże znaczenie mają też fizyko-chemiczne (metody MGR, WD-XRF, analiza szlifów przezroczystych) badania ceramiki, stanowiącej przecież główną masę znalezisk. Mogą one bardzo pomóc w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, czy zmiana wierzeń i obrządku pogrzebowego, jaka nastąpiła na cmentarzysku w początkach naszej ery, wiązała się z wymianą ludności? Jeśli tak, to powinna się ona uwidocznić w zmianie techniki wytwarzania naczyń, bo ręcznie lepiona ceramika stanowi przecież najtrwalszy element utrzymujący tradycję i najwolniej ulega zmianom. Brak uchwytnych zmian wskazywałby z kolei na kontynuację. Przebadanie licznej serii próbek pozwoli też stworzyć bazę danych dla porównań dla wszelkich późniejszych analiz z innych stanowisk kultury wielbarskiej i oksywskiej.

Na niektórych ozdobach zachowały się resztki tkanin. Wszystkie te fragmenty zostaną poddane specjalistycznym badaniom, które rzucą światło na kwestię, jak wyglądał ówczesny strój i z czego był zrobiony. Opracowanie archeologiczne materiałów pozyskanych od 2008 r. zostanie uzupełnione o analizy antropologiczne (i opcjonalnie DNA) w przypadku szczątków ludzkich oraz archeozoologiczne w przypadku szczątków zwierzęcych.

Istotną częścią projektu jest rekonstrukcja środowiska w którym funkcjonowała cmentarzysko. Jak wyglądał pradziejowy krajobraz (rzeźba terenu i szata roślinna), na ile zmienili go ludzie zakładając, a potem użytkując cmentarzysko przez około 500 lat? Czy istniały jakieś uwarunkowania środowiskowe, czyli dlaczego wybrano akurat to konkretne miejsce? Poszukując odpowiedzi na te pytania, na szeroką skalę zostaną zastosowane metody nauk przyrodniczych i geograficznych: badania paleobotaniczne (analiza makroszczątków roślinnych, analiza węgla drzewnych, palinologia) i paleogeograficzne (sondowania geologiczne, kartowanie geomorfologiczno-geologiczne, modele rzeźby terenu).

Punktem wyjścia dla wszelkich podjętych prac jest przygotowywana do druku (termin: koniec 2016 r.) monografia rekonstruująca i weryfikująca wyniki niemieckich badań wykopaliskowych. Stopniowo opracowywane są wyniki prac prowadzonych współcześnie. Konieczne jest jeszcze dokończenie badań wykopaliskowych, oraz przede wszystkim dalsze, rozszerzone badania i analizy – tego właśnie dotyczy projekt. Efektem będzie wydanie pełnej, wieloautorskiej monografii cmentarzyska w Malborku-Wielbarku, zawierającej część archeologiczną, analizy specjalistyczne oraz rekonstrukcję pradziejowego środowiska, co przywróci go do pełnego obiegu naukowego w całym kręgu archeologii Środkowej i Północnej Europy i zakończy już bez mała stuletnią historię badań.